

УДК 502.2 (07):378

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-151-157

КУЧАЙ Олександр Володимирович –

доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки

Національного університету біоресурсів

і природокористування України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9468-0486>e-mail: kuchay@ukr.net**БІДА Олена Анатоліївна** –

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри педагогіки та психології

Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0448-0852>e-mail: tetyanna@ukr.net**КУЧАЙ Тетяна Петрівна** –

доктор педагогічних наук, доцент,

професор кафедри педагогіки і психології

Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II,

м. Берегово

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3518-2767>e-mail: tetyanna@ukr.net

ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ У ХІ–ХІХ СТ.

Для природничої освіти головним є формування компетентностей в галузі природничих наук, техніки й технологій, екологічної компетентності, що передбачають здатність і готовність застосовувати відповідний комплекс наукових знань і методологій для пояснення світу природи, визначення питань і формулювання висновків на основі отриманої інформації; розуміння змін, спричинених людською діяльністю, і відповідальність особи як громадянина за наслідки цієї діяльності. Ми поставили перед собою за мету з'ясувати, як формувались передумови впровадження природничої освіти та створення її методики викладання, а також схарактеризувати основні засади її розвитку у ХІ–ХІХ ст. У зв'язку з цим нами проаналізована відповідна література і розглянута дана проблема в ретроспективному плані. Доведено, що у 60-70-ті роки ХІХ століття в Україні у методиці природознавства існувало два напрямки: метафізичний «любеновський» та еволюційно-матеріалістичний «гердовський». Вони у ХХ столітті дали початок ідеалістичному і матеріалістичному напрямкам у методиці природознавства, які знаходились у постійній ідеологічній боротьбі. Отже, характеризуючи еволюцію природничої освіти в досліджуваній період, відмічено, що О.Я.Герд започаткував наукову методику викладання природознавства; відомі методисти того часу підготували і видали ряд підручників з природничої освіти. Проте, викладались ці предмети у невеликому обсязі. Повніше вони викладались у реальних і комерційних училищах. Проте, початок ХІХ століття характеризується значним похваленням в галузі природничої освіти: виходить значна кількість посібників, в яких розв'язуються питання загальної і конкретної методики природознавства.

Ключові слова: природнича освіта, природничі науки, ретроспектива, методика викладання, методика природознавства, освіта.

KUCHAI Olexandr Volodymyrovych –

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Department of Pedagogy National University of Life and

Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9468-0486>e-mail: kuchay@ukr.net**BIDA Olena Anatoliivna** –

Doctor Pedagogical Sciences, Professor,

Head of the Chair of Pedagogy and Psychology

Department Ferenc Rákóczi II

Transcarpathian Hungarian Institute

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0448-0852>e-mail: tetyanna@ukr.net**KUCHAI Tetiana Petrivna** –

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Professor Department of Pedagogy and Psychology

Ferenc Rakoti II Transcarpathian Hungarian Institute

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3518-2767>e-mail: tetyanna@ukr.net

THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF SCIENCE EDUCATION IN THE XI–XIX CENTURIES

For natural education, the main thing is the formation of competences in the field of natural sciences, engineering and technology, environmental competence, which involve the ability and willingness to apply the appropriate set of scientific knowledge and methodologies to explain the natural world, identify issues and formulate conclusions based on the information received; understanding the changes caused by human activity and the responsibility of a person as a citizen for the consequences of this activity. We set ourselves the goal of finding out how the prerequisites for the introduction of science education and the creation of its teaching methodology were formed, as well as to characterize the main principles of its development in the XI–XIX Art. In this regard, we analyzed the relevant literature and considered this problem retrospectively. It is proved that in the 60s and 70s of the XIX century in Ukraine, there were two directions in the methodology of natural science: the metaphysical "Lyubenovsky" and the evolutionary-materialistic "Herdovsky". In the 20th century, they gave rise to idealistic and materialistic directions in the methodology of natural science, which were in a constant ideological struggle. So, characterizing the evolution of science education in the studied period, it was noted that O. Ya. Herd initiated the scientific method of teaching science; well-known methodologists of that time prepared and published a number of textbooks on science education. However, these subjects were taught in a small amount. O.Ya.Herd was many years ahead of Western European methodical thought in the construction of the natural science course and methods of studying it, boldly and decisively crossed an entire era with his requirements for education based on natural science education and is deservedly considered the founder of natural science teaching methods. They were more fully taught in real and commercial schools. However, the beginning of the 19th century is characterized by a significant revival in the field of natural science education: a significant number of manuals are published, which solve the issues of general and specific methods of natural science.

Key words: natural education, natural sciences, retrospective, teaching method, natural science method, education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Для природничої освіти головним є формування компетентностей в галузі природничих наук, техніки й технологій, екологічної компетентності, що передбачають здатність і готовність застосовувати відповідний комплекс наукових знань і методологій для пояснення світу природи, визначення питань і формулювання висновків на основі отриманої інформації; розуміння змін, спричинених людською діяльністю, і відповідальність особи як громадянина за наслідки цієї діяльності. [5, с. 10]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У галузі природничої освіти фундаментальне значення мають роботи Т. Байбари, Н. Бібік, С. Гончаренко, К. Гуз, В. Ільченко, С. Собакар, Н. Коваль, Г. Ковальчук, Л. Нарочної, О. Савченко та ін., що створили концептуальні положення природничої освіти, які сприяють поглибленню засад демократизації в освіті та вихованні підростаючого покоління, поєднанню національного та кращого зарубіжного передового педагогічного досвіду, а також здійсненню реформ.

Мета статті. Ми поставили перед собою за мету з'ясувати, як формувались передумови впровадження природничої освіти та створення її методики викладання, а також схарактеризувати основні засади її розвитку у XI–XIX ст. У зв'язку з цим нами проаналізована відповідна література і розглянута дана проблема в ретроспективному плані.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом всієї історії людство пов'язано з природою, яка певним чином впливає на його існування, навчання та виховання.

Виникнення школи сягає часів Київської Русі. В XI – XII ст. в Київській Русі – Україні з'являються елітарні школи «учіння книжного». Починаючи з XII ст., з'являється поняття «вчення грамоти», що репрезентує початкову освіту. Лише від 1388 р. у грамоті, написаній у Луцьку, зустрічаємо термін «школа» [1, с. 73].

Вся справа навчання дітей природничій освіті у той час була підпорядкована вихованню у них народного світогляду, оволодінню основами хліборобської культури. Діти зростали на народній моралі й естетиці, дотримувалися звичаїв своїх предків, у них формувалося ставлення до природи як до живого організму, розуміння сільськогосподарського календаря. У школах учнями набувалися знання з природничої освіти, географії, з властивостей різних речовин і матеріалів та їх застосування у виробничій діяльності, з медицини, перекладу книг та їх переписування тощо. За часів Київської Русі підлітки залучалися до ремесел і домашньої роботи, вивчаючи побут, національну культуру рідного краю, видовий склад та особливості місцевої флори й фауни. В українському шкільництві XIV – XV ст. весь цей процес відбувався на власній українській національній основі, з поглибленням європейських зв'язків. Серед масових виховних чинників виділялась педагогіка народного календаря [9, с. 77, 87].

У другій половині XVI століття в Україні виникли братські школи [10]. Серед них Львівська братська школа належить до унікальних винаходів українського шкільництва. За прикладом Львова засновуються братські школи також у багатьох українських містах і селах. Застосована в братських школах класно-урочна система

навчання, а також різні дидактичні методи (пояснення, бесіда, самостійна робота, повторення, диспут, взаємне навчання) стали високим злетом української педагогічної думки світового масштабу.

Виявилась гостра потреба й у вищій школі, яка б готувала вчителів, вчених. У цей час (1576 р.) з'являється Острозька академія – перша вища школа України, яка була популярна серед українського народу і набула широкого світового визнання.

У 1632 році створюється Києво-Могилянська академія – вища школа в Україні, яка стала першим українським університетом і зробила величезний внесок в утвердження та подальший розвиток української освіти. Початкові школи були однією з найпоширеніших форм навчання дітей у другій половині XVII ст. і особливо у XVIII ст. Вони діяли як на Лівобережній, Слобідській Україні, так частково на Правобережній.

У педагогічному процесі завжди важливе місце займали методи «виховання на природі». У свій час вони були представлені школами «натуралістичної» освіти і виховання. Представниками цих методів були Я.А.Коменський, Ж.Ж.Руссо, Й.Г.Песталоцці, А.Ф.Дістервег, К.Д.Ушинський. Вони високо цінували роль природи у навчанні і вихованні.

Ян Амос Коменський належить до найгеніальніших представників педагогічного світу де він розробив чітку для свого часу систему навчання і виховання. Великий вплив на розвиток природничої освіти мали праці Я.А.Коменського: «Велика дидактика», «Материнська школа», «Відкриті двері мов та всіх наук», «Закони добре організованої школи» та інші.

Основні положення “Великої дидактики” побудовані на принципах природовідповідності і сенсуалізму. Я.А.Коменський – засновник принципу “природовідповідності” в побудові процесу навчання і виховання, який ґрунтується на положенні, що Людина – частина природи і повністю підкоряється її законам. Великий педагог вимагав, щоб у школах дотримувались принципів свідомого засвоєння, послідовного викладу матеріалу, наочності. Виходячи із цих принципів, Я.А.Коменський розробив основні правила дидактики, якими повинен керуватися учитель: йти від відомого до невідомого, від легкого до важкого, від близького до далекого тощо.

У дидактичному вченні педагога значну роль відведено принципу наочності, названому ним «Золотим правилом дидактики». У його праці «Велика дидактика» – досить ясний виклад універсального значення в пізнанні сенсуалістичного джерела: «Розумній душі, яка перебуває в нас, крім того, дані органи, ніби вивідувачі і розвідувачі, з допомогою яких

душа досліджує все, що поза нею – це зір, слух, нюх, смак, дотик і тому жодне створіння, де б воно не було, не може від неї сховатися». І далі: «...треба вчити так, щоб люди, скільки це можливо, набували знання не з книг, а з неба і землі, з дубів і буків, тобто знали і вивчали самі речі, а не чужі тільки спостереження і свідчення про речі» [7, с. 137].

Я.Коменський піднімав питання про виготовлення наочних посібників, які необхідно застосовувати при вивченні предметів природи [там само, с. 160].

Я.А.Коменський у «Великій дидактиці» узагальнив усе краще з досвіду роботи шкіл свого часу, зокрема досвід роботи шкіл України. Практичний досвід братських шкіл України був одним із джерел педагогічних ідей великого вченого.

У братських школах України вивчали книгу Я.А. Коменського «Зрелища вселення». Цю книгу використовували не тільки при вивченні мови, але й ботаніки, зоології, мінералогії [11, с. 70].

У XVI – XVII столітті в братських школах України широко пропагувались краєзнавчі ідеї (проводились спостереження за погодними умовами, сезонними змінами в природі).

У роботі В.Кузя, Ю.Руденка, О.Губка акцентується увага на тому, що творчий підхід до краєзнавчо-педагогічної спадщини дозволяє стверджувати, що одне з чільних місць у ній належить могутньому освітньо-виховному потенціалу української козацької педагогіки [8, с. 70].

Вінцем слави українського шкільництва доби козацько-гетьманської держави стали козацькі та січові школи [9, с. 104]. У ті часи майже все населення України було грамотним [14, с. 171].

Значну роль у вихованні дітей відіграв народний календар: «Перші зразки народного календаря, зокрема хліборобського, календаря предків українського народу сягають початку нашої ери. Виховний потенціал народного календаря виникав і шліфувався у суворій відповідності з фундаментальним принципом природовідповідності виховання. Педагогіка народного календаря враховує закономірності розвитку розкішної і розмаїтої природи України, а також анатомічні, фізіологічні, психологічні, національні і регіональні особливості дітей» [8, с. 8-10].

Отже, протягом віків поряд із становленням освіти та виховання в Україні, а також під впливом педагогічних поглядів Я. Коменського формувалася певний досвід вивчення предметів природи. Він став першоджерелом введення природознавства як предмета у школу та зародження методики викладання природознавства.

Природознавство як навчальний предмет увійшло в загальноосвітню школу у 1786 р. коли була проведена шкільна реформа, і в результаті чого були організовані народні училища. Наприкінці XVIII ст. відкрилися перші народні училища в Чернігові, Новгород-Сіверському, Ніжині, Прилуках, Глухові, Стародубі [15, с. 129].

У повітових містах організовували малі училища з дворічним терміном навчання (два класи), вони обмежувались грамотою, рахунком і вивченням закону божого. При створенні народних училищ видавались спеціальні книги, в яких були представлені плани роботи училища, рекомендації для вчителів та учнів, для викладання певних предметів, що вивчались по класах.

У губернських містах статутом були передбачені головні народні училища з п'ятирічним терміном навчання (4 класи, 4-й клас – дворічний). Крім перелічених предметів, тут вивчали латинь, географію, історію, механіку, геометрію, фізику та елементи природознавства. Природознавство вивчалось у 4-му класі і на нього було відведено 5 годин на тиждень [15, с. 77]. Географія викладалась у 3 і 4 класах по 3 години на тиждень, при цьому необхідно було застосовувати наочність (карту, глобус) і здобути знання – використовувати в практичній діяльності.

Розвиток природничої освіти був необхідний. Ввести природознавство та географію до навчального плану школи вимусили історичні умови. Потрібно було розвивати економіку країни, використовуючи народні багатства. У зв'язку з цим треба було пізнати неживу і живу природу. Крім того, виникла необхідність у підготовці людей, які б могли застосувати ці знання у практичному житті.

У тісному зв'язку з виникненням і розвитком здійснення природничої освіти у школі виникає і розвивається методика викладання природознавства.

Першим методистом і учителем майбутніх викладачів природознавства був академік В.Ф.Зуєв. Під час роботи на педагогічній ниві ним у 1786 році був складений перший підручник з природознавства для народних училищ. Цінним у підручнику є те, що у передмові до нього наведено методичні вказівки стосовно викладання природознавства. Пропонується підручник «читати попараграфно» і вчитель повинен пояснити матеріал, домагатись свідомого засвоєння.

З метою застосування наочності на уроках вчений ставить завдання про організацію при училищах природничого кабінету, де б зберігались натуральні та ілюстративні наочні посібники. Під його керівництвом був

складений перший атлас настінних таблиць із зображенням тварин.

Отже, вперше запроваджене в загальноосвітню школу вивчення природознавства було поставлено досить вдало: такі положення, як всебічне вивчення не лише зовнішнього вигляду, а й біології, зв'язку будови органу з її функцією, застосування знань до практичної діяльності, вимога свідомого засвоєння, вивчення на основі наочності, організація кабінету навчальних посібників правильні і прийняті в сучасній школі. Крім того, була розроблена система і послідовність викладу змісту курсу природознавства відповідно до розвитку природничої науки того часу.

Початок XIX століття відзначається помітним розвитком освіти. У 1802 році було утворено Міністерство народної освіти, Головне управління училищ, на яке покладалися обов'язки організації освіти. На початку XIX століття видано у 1804 році шкільний статут, який відкривав широкі можливості в плані викладання природознавства для дітей різних станів. До того ж для викладання цієї дисципліни збільшувалась кількість годин.

Важливою подією було створення у 1803 – 1805 р.р. першого у Східній Україні Харківського імператорського університету, який очолив Харківський навчальний округ, до якого входило 372 навчальних заклади. Під його керівництвом з 1805 до 1814 р.р. кількість шкіл округи зросла до 163 [2, с. 1197]. У 1834 році створюється Київський університет св. Володимира із відкритим при ньому педагогічним інститутом. У 1835 році практичні заняття студентів, за рішенням Ради Київського університету переносились у школи [4, с. 45].

Проте загальний характер викладання порівняно з періодом В.Ф.Зуєва помітно змінюється у гіршу сторону. В нових підручниках вся увага зосереджується на систематиці рослин і тварин, дається лише опис зовнішніх ознак, потрібних для класифікації. Таким чином, вивчення природознавства набуває «систематичного» напрямку. Напрямок систематизації виник у шкільному природознавстві не випадково. У XVIII столітті з'явилися праці шведського вченого Карла Ліннея, в яких він розробив систематику рослин і тварин і які, зокрема «Система природи», відіграли значну роль у розвитку біологічних наук, навівши певний порядок у безсистемному описі тварин і рослин.

Цей систематичний напрям у науці без педагогічної обробки був перенесений у шкільне природознавство. За цим напрямом були написані шкільні підручники.

Методика природознавства в цей період відчувала повний застій. Головною причиною такого стану природознавства на початку XIX століття було негативне ставлення чиновників міністерства народної освіти до запровадження цього предмету в школу. А в 1828 році уряд виключив природознавство з навчального плану шкіл, і чверть століття у школах України природознавство не викладалось.

Однак, економічні проблеми розвитку промисловості і сільськогосподарського виробництва знову ставили питання про реформу школи. Тому у 1852 році уряд вимушений був відновити викладання природознавства в гімназіях та інших школах. Передові педагоги сподівались, що його викладання стане кращим і цікавішим [3]. Але перші 10 років після його відновлення зміст і методи викладання природознавства мало чим відрізнялись від викладання цього навчального предмета в першій чверті XIX століття. Постановка природничої освіти погіршувалась, оскільки впливала з метафізичного напрямку у вивченні природи.

У 50 – 60-х р.р. XIX століття в Україні зародився інший напрям у викладанні природознавства – біологічний, засновником якого був К.Ф. Рулье. Він намагався збудити інтерес до причинності і зв'язку явищ у царстві тварин. За кілька років до Ч. Дарвіна він розвивав ідеї, що були близькими до ідей цього великого вченого. І вже на початку 60 років з'являються підручники для школи, написані в дусі біологічного напрямку, а також у висхідному плані – від найпростіших тварин до більш організованих, що на той час було прогресивним явищем.

У 60-ті роки загальне піднесення громадської думки вимагало виховання у молодого покоління матеріалістичного пояснення явищ природи. Зубріння термінів систематики нікого не задовольняло [6]. У цей час відбулася освітня реформа, яка завершилась у 1864 році виходом таких документів: Статуту гімназій та прогімназій, Положення про початкові народні училища. Певні права щодо їх керівництва отримували земства, які зробили вагомий внесок у розбудову початкової освіти [4, с. 48-49].

У 60-70-х роках XIX століття педагогічну теорію збагачують видатні педагоги М.І. Пирогов, К.Д. Ушинський, педагогічні погляди яких пройняті гуманізмом, демократизмом і патріотизмом.

Видатний методист і педагог К.Д.Ушинський виступив на захист шкільного курсу природознавства. Він вимагав вивчення природознавства в школах, починаючи з початкових, оскільки воно розвиває логічне мислення, привчає до спостережливості і наочно показує зв'язок теорії з практикою. Свої

книги для читання в початкових класах він побудував на природничому матеріалі. К.Д.Ушинський вважав предмети навколишньої природи найзручнішими для розвитку логічного мислення дітей [16, с. 242-267]. Особливого значення він надавав педагогічній практиці, яка проводилась в народній школі при семінарії. Випускники працювали протягом року як учителі-стажисти.

Педагогічні ідеї К.Д. Ушинського стали стимулом для розвитку педагогічної думки в особі його численних однодумців і послідовників. До таких слід віднести О.В. Духновича – одного з найвизначніших представників культурно-освітнього руху українців Закарпаття. Під його безпосереднім протекторатом було відкрито близько 80 початкових шкіл. О.В. Духнович дотримувался дидактичних принципів: наочності, доступності і посиленості, активності у навчанні, ґрунтовності і міцності знань тощо [9]. У цей період у школах видавались відповідні рекомендації для вчителів з природничої освіти [13].

Відомий німецький педагог А.Дістервег піднімав питання про підготовку народних учителів, яка повинна базуватися на отриманні ними наукових знань і прищепленні їм високих моральних якостей [12, с. 9].

Нові віяння того часу підняли питання освітнього і виховного значення викладання природознавства. З'явилась необхідність у методиці, якої на той час не було. Перша методика з природознавства була написана у 40-х роках XIX століття в Германії учителем Августом Любеном. Він писав, що вивчення природознавства повинно йти індуктивним шляхом. А. Любен рекомендує у процесі навчання звертати увагу на пізнання життя рослин, їх єдність. При знайомстві з природничим предметом його треба порівнювати з іншим, подібним до нього. Однак, ці дуже цінні методичні положення знаходились в повній суперечності зі змістом предмета, викладеного в підручниках А. Любена. В них була гола систематика з переліком морфологічних ознак великої кількості рослин. Тому, зберігаючи основи любеновського методу, О. Герд запропонував замість описування рослин, тварин, чому надає Любен перевагу, взяти за основу спостереження за життям тварин і рослин в школі і на екскурсіях, самостійне визначення зібраних під час екскурсій об'єктів.

У своїх працях О.Я. Герд на перше місце висував методи викладання, які б розвивали самостійність мислення, спостережливість, пізнавальний інтерес. Він вказував, що природу потрібно не описувати, а пояснювати: тварини і рослини потрібно розглядати у зв'язку з середовищем. Крок за кроком О.Я. Герд вчив

учителів методично правильно проводити спостереження під час екскурсій, формувати у дітей уявлення. Отже, О. Герд не відкидав метод Любена, а навпаки вдосконалив його.

О.Я. Герд у побудові курсу природознавства і методах вивчення його на багато років випередив західноєвропейську методичну думку, сміливо й рішуче перейшов через цілу епоху і своїми вимогами виховання на основі навчання природознавству і заслужено вважається засновником методики викладання природознавства.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, у 60-70-ті роки XIX століття в Україні у методиці природознавства існувало два напрямки: метафізичний «любеновський» та еволюційно-матеріалістичний «гердовський». Вони у XX столітті дали початок ідеалістичному і матеріалістичному напрямкам у методиці природознавства, які знаходились у постійній ідеологічній боротьбі.

Отже, характеризуючи еволюцію природничої освіти в досліджуваній період, відмічаємо, що О.Я. Герд започаткував наукову методику викладання природознавства; відомі методисти того часу підготували і видали ряд підручників з природничої освіти. Проте, викладались ці предмети у невеликому обсязі. Повніше вони викладались у реальних і комерційних училищах. Проте, початок XIX століття характеризується значним пошквдженням в галузі природничої освіти: виходить значна кількість посібників, в яких розв'язуються питання загальної і конкретної методики природознавства.

Подальші розвідки напрямку вбачаємо у розгляді екологічної компетентності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бабишин С.Д. Початкова школа на Україні з давніх часів до кінця XVIII ст. *Початкова школа*. 1991. № 10. С. 73-78.
2. Багалеї Д.И. Очерки истории Харьковского университета. Х., 1894. Т.1: 1802-1815. 1204 с.
3. Воскресенська Н. В. Забезпечення взаємозв'язку дидактичної та методичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи: Автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.01. К., 1996. 25 с.
4. Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в історії вищої школи України (XIX – перша чверть XX ст.): Дис...д-ра пед. наук: 13.00.04. К., 1999. 469 с.
5. Засекіна Т.М. Структура і зміст шкільної природничої освіти Актуальні проблеми природничої освіти: стратегії, технології та інновації: Матеріали Всеукраїнської науко-практичної Інтернет-конференції: 14–24 жовтня 2019 року, м. Кропивницький. Харків : Мачулін, 2019. С. 10-12.
6. Кисельов Ф.С. Методика викладання природознавства в початкових класах. К.: Вища школа, 1975. 176 с.

7. Коменський Я.А. Вибрані педагогічні твори. Т.І. Велика дидактика. К.: Радянська школа, 1940. 247 с.
8. Кузь В., Руденко Ю., Губко О. Українська козацька педагогіка і духовність. Умань, 1995. 114 с.
9. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української педагогіки. К.: Інститут змісту і методів навчання МО України, 1999. 355 с.
10. Мединський С.М. Братські школи України і Білорусії в XVI – XVII ст. К.: Рад. шк., 1958. 209 с.
11. Мітноров Б.Н. (1971) Педагогічні ідеї Яна Амоса Коменського на Україні. К.: Радянська школа, 1971. 107 с.
12. Мойсенюк Н.Є. Педагогіка: Навч. пос. 2-є вид. К.: Гранма, 1999. 350 с.
13. Мороз С.А. Історія біосфери Землі: У 2-х кн. Кн.1: Теоретико-методичні засади пізнання: Навч. посібник. К.: Заповіт, 1996. 440 с.
14. Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник у 2-х ч. / Упоряд.: І.О.Кресіна, О.В.Кресін, В.П.Ляхощкий, В.Ф.Панібудьласка; За ред. В.Ф.Панібудьласки. К.: Вища школа, 1997. Ч.І. 583 с.
15. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні: Нариси. (X – поч. XX ст.) / Гончаренко С.У., Калениченко Н.П., Ярмаченко М.Д. та ін. К.: Радянська школа, 1991. 384 с.
16. Ушинський К.Д. Проект учительської семінарії. Твори: В 6-ти т. Т.1. К.: Радянська школа, 1954. С. 242-267.

REFERENCES

1. Babyshyn, S.D. (1991). Pochatkova shkola na Ukraini z davnikh chasiv do kintsya KHVIII st [Primary school in Ukraine from ancient times to the end of the 18th century.]. Pochatkova shkola. 10. 73-78.
2. Bahaley, D.Y. (1894) Ocherky ystorry Khar'kovskoho unyversyteta [Essays on the History of Kharkiv University.]. KH. T.1: 1802-1815. 1204.
3. Voskresens'ka, N.V. (1996). Zabezpechennya vzayemozv'yazku dydaktychnoyi ta metodychnoyi pidhotovky maybutn'oho vchytelya pochatkovoyi shkoly [Ensuring the interrelationship of didactic and methodical training of the future primary school teacher]: Avtoref. dys...kand. ped. nauk: 13.00.01 / Ukr. derzh. ped. universytet im. M.P. Drahomanova. K. 25.
4. Dem'yanenko, N.M. (1999). Zahal'nopeidahohichna pidhotovka vchytelya v istoriyi vyshchoyi shkoly Ukrainy (KHKH – persha chvert' KHKH st.) [General pedagogical training of teachers in the history of the higher school of Ukraine (XIX - first quarter of the XX century)]: Dys...d-ra ped. nauk: 13.00.04. K. 469.
5. Zasyekina, T.M. (2019). Struktura i zmist shkil'noyi pryrodnychoyi osvity Aktual'ni problemy pryrodnychoyi osvity: stratehiyi, tekhnolohiyi ta innovatsiyi [Structure and content of school science education Current problems of science education: strategies, technologies and innovations] : Materialy Vseukrayins'koyi nauko-praktychnoyi Internet-konferentsiyi: 14–24 zhovtnya 2019 roku, m. Kropyvnyts'kyu. Kharkiv : Machulin, 10-12.
6. Kysel'ov, F.S. (1975). Metodyka vykladannya pryrodnoznavstva v pochatkovykh klasakh [Methods of teaching natural science in elementary grades]. K.: Vyshcha shkola. 176.

7. Komens'kyi, YA. A. (1940). Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works]. T.I. Velyka dydaktyka. K.: Radyans'ka shkola. 247.

8. Kuz', V., Rudenko, YU., Hubko, O. (1995). Ukrayins'ka kozats'ka pedahohika i dukhovnist' [History of Ukrainian pedagogy]. Uman'. 114.

9. Lyubar, O.O., Stel'makhovych, M.H., Fedorenko, D.T. (1999). Istoriya ukrayins'koyi pedahohiky [History of Ukrainian pedagogy]. K.: Instytut zmistu i metodiv navchannya MO Ukrayiny. 355.

10. Medyn's'kyi, YE.M. (1958). Brat's'ki shkoly Ukrayiny i Bilorusiyi v XVI – XVII st [Fraternal schools of Ukraine and Belarus in the XVI-XVII centuries]. K.: Rad. shk. 209.

11. Mityurov, B.N. (1971). Pedahohichni ideyi Yana Amosa Komens'koho na Ukrayini [Pedagogical ideas of John Amos Comenius in Ukraine]. K.: Radyans'ka shkola. 107.

12. Moysenyuk, N.YE. (1999). Pedahohika [Pedagogy]: Navch. pos. 2-e vyd. K.: Hramna. 350.

13. Moroz, S.A. (1996) Istoriya biosfery Zemli [History of the Earth's Biosphere]: U 2-kh kn. Kn.1: Teoretyko-metodychni zasady piznannya: Navch. posibnyk. K.: Zapovit. 440.

14. Natsional'ni protsesy v Ukrayini: istoriya i suchasnist' [National processes in Ukraine: history and modernity]. Dokumenty i materialy. Dovidnyk u 2-kh ch. / Uporyad.: I.O.Kresina, O.V.Kresin, V.P.Lyakhots'kyi, V.F.Panibud'laska; Za red. V.F.Panibud'lasky. K.: Vyshcha shkola, 1997. CH.1. 583.

15. Rozvytok narodnoyi osvity i pedahohichnoyi dumky na Ukrayini [Development of public education and pedagogical thought in Ukraine]: Narysy. (KH – poch. KHKH st.) / Honcharenko S.U., Kalenychenko N.P., Yarmachenko M.D. ta in. K.: Radyans'ka shkola, 1991. 384.

16. Ushyn's'kyi, K.D. (1954). Proekt uchytel's'koyi seminariyi [The project of the teachers' seminary]. Tvory: V 6-ty t. T.1. K.: Radyans'ka shkola. 242-267.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КУЧАЙ Олександр Володимирович – доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні.

БІДА Олена Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні.

КУЧАЙ Тетяна Петрівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: розвиток та удосконалення освіти в Україні.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KUCHAI Olexandr Volodymyrovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Pedagogy National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.

Research interests: development and improvement of education in Ukraine.

BIDA Olena Anatoliivna – Doctor Pedagogical Sciences, Professor, Head of the chair of Pedagogy and Psychology Department Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Research interests: development and improvement of education in Ukraine.

KUCHAI Tetiana Petrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor Department of Pedagogy and Psychology Ferenc Rakoti II Transcarpathian Hungarian Institute.

Research interests: development and improvement of education in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2022 р.

УДК 81'243:378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-157-162

ЛЕЛЕКА Тетяна Олександрівна –

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри перекладу, прикладної
та загальної лінгвістики

Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6134-4435>

e-mail: tleleka@ukr.net

СТРАТЕГІЇ НАВЧАННЯ МОВЛЕННЄВИМ УМІННЯМ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Основною метою вивчення іноземної мови є вміння спілкуватися, тобто розуміти інформацію та передавати її. У час глобалізаційних процесів, коли англійська мова набула статусу мови міжнародного спілкування, все більше уваги приділяється її вивченню, незалежно від профілю навчання. Безперечно, розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності потребує великої уваги, але особливої актуальності сьогодні набуло вміння спілкуватися іноземною мовою. Визначення стратегій, які допомагають розвивати комунікативні навички студентів, стало основним завданням викладачів вищих навчальних закладів.